

Odrazi latinskoga participa prezenta aktiva u Lastrićevu *Testimonium bilabium* – opus povjesničara kao izvor za povijest jezika

LUCIANA BOBAN
Sveučilište u Mostaru, Filozofski fakultet
University of Mostar
Faculty of Humanities and Social Sciences
E-mail: luciana.boban@ff.sum.ba

DOI: <https://doi.org/10.47960/2712-1844.2026.12.279>

UDK: 811.163.42'36:811.124'36
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 8. siječnja 2026.
Prihvaćeno: 30. travnja 2026.

JOSIP GRUBEŠA
Sveučilište u Mostaru, Filozofski fakultet
University of Mostar
Faculty of Humanities and Social Sciences
E-mail: josip.grubesa@ff.sum.ba

JELENA JURČIĆ
Sveučilište u Mostaru, Filozofski fakultet
University of Mostar
Faculty of Humanities and Social Sciences
E-mail: jelena.jurcic@ff.sum.ba

Sažetak

Budući da je za razvoj hrvatskoga gramatičkog sustava i jezičnih pojava hrvatskog jezika ključnu ulogu imao latinski jezik i njegov gramatički sustav, neprocjenjiv izvor za istraživanje razvoja hrvatskog jezika svakako je dvojezično djelo *Testimonium bilabium seu sermones panegyrico-dogmatico-morales pro solemnitatibus Domini Sabaoth* (Venecija, 1755.) fra Filipa Lastrića, u kojem autor svaku propovijed donosi na latinskom i hrvatskom jeziku. U Lastrićevu djelu analizira se odraz latinskoga participa prezenta aktiva na hrvatski jezik, kao specifične gramatičke kategorije koja je u hrvatskom jeziku prošla tranziciju iz jedne vrste riječi (pridjeva) u drugu vrstu riječi (priloga). Adverbizacija glagolskih pridjeva u priloge bila je

predmet mnogih radova, s različitim pristupima i metodologijama. Specifičnost i prednost metodologije istraživanja ovoga rada leži u činjenici da se ono temelji na izvornom dvojezičnom tekstu jednog autora, čime se stvara izravna veza između latinskog teksta i hrvatskog teksta, odnosno njihove sintakse. Lastrićeva hrvatska rješenja za latinski particip prezenta aktiva uspoređena su s gramatičkim normama hrvatskih i latinskih gramatika njegova vremena (sinkronijska analiza), ali i s prijevodnim rješenjima latinskog participa prezenta aktiva koje stoljeće prije Lastrića navodi fra Ivan Ančić u svome djelu *Porta caeli et vita aeterna – Vrata nebeska i život vični*, Ancona, 1678. (dijakronijska analiza).

Ključne riječi: *Testimonium bilabium*; particip prezenta aktiva; odrazi participa u hrvatskom jeziku; Ančićev prijevod; povijesne gramatike.

Reflexes of the Latin Present Active Participle in Lastrić's *Testimonium bilabium*: the Historian's Opus As a Source for the History of Language

Original scientific article

Received: 8 January 2026

Accepted: 30 April 2026

Summary

As the Latin language and its grammatical system played a crucial role in the development of the Croatian grammatical system and linguistic phenomena of the Croatian language, an invaluable source for the study of the development of Croatian is undoubtedly the work *Testimonium bilabium seu sermones panegyrico-dogmatico-morales pro solemnitatibus Domini Sabaoth* (Venice, 1755) by Fra Filip Lastrić. This Latin-Croatian bilingual work presents each sermon in both Latin and Croatian. Lastrić's work is analysed with regard to the reflexes of the Latin present active participle in Croatian, a specific grammatical category that underwent a transition in Croatian from one part of speech (adjective) to another (adverb). The "adverbialization" of verbal adjectives into adverbs has been the subject of numerous studies employing various approaches and methodologies. The specificity and advantage of the methodology used in this study lies in the fact that it is based on an original bilingual text by a single author, which establishes a direct connection between the Latin and Croatian texts, that is, between their syntactic structures. Lastrić's "Croatian" solutions for the Latin present active participle are compared with the grammatical norms of Croatian and Latin grammars of his time (synchronic analysis), as well as with translation solutions for the Latin present active participle

provided a century earlier by Fra Ivan Ančić in his work *Porta caeli et vita aeterna – Vrata nebeska i život vični* (Ancona, 1678) (diachronic analysis).

By analysing the language used by Lastrić and Ančić, one may observe that their works do not contain certain forms prescribed by the historical grammars of their time (for example, the declinable adjective ending in -vši). This can be attributed, on the one hand, to the inertia that is one of the key characteristics of grammatical systems and grammarography, and on the other hand, to the dependence of historical grammars on the model of the Latin grammatical system, which is entirely expected in the pre-standard phase of the development of the Croatian language. A comparison of Lastrić and Ančić has shown that, over the course of less than a century – the period separating Ančić's work from that of Lastrić – one can observe a strengthening of the interference of Croatian on Latin expression, as well as a diminishing influence of the grammatical system of Latin on the Croatian language.

Within the context of this research, Lastrić's work *Testimonium bilabium*, in accordance with its title, truly represents a *testimony* not only to its time and faith, but also to the language at a particular point in time and space. As such, it constitutes an inexhaustible and valuable source for research into the development, morphology, and syntax of the Croatian language, especially in light of its parallelism with the Latin language, which exerted an enormous influence on the development of Croatian.

Keywords: *Testimonium bilabium*; present active participle; reflexes of the participle in Croatian; Ančić's translation; historical grammars.

Uvod

U znanstvenoj lingvističkoj literaturi postoje različita mišljenja o vremenu, načinu i razlogu adverbizacije participa u hrvatskom jeziku, odnosno prijelaza participnih oblika iz kategorije pridjeva u kategoriju priloga.¹ Iako pitanje vrsta riječi prvenstveno pripada

¹ DARIJA GABRIĆ-BAGARIĆ, "O nekim problemima razvoja glagolskoga priloga prošlog na primjerima Marulićeva jezika i jezika njegovih suvremenika", u: *Filologija*, 24-25, Zagreb, 1995., str. 135-140; ISTA, "O problemima razvoja glagolskoga priloga sadašnjega i prošloga", u: *Rasprave ZHJ*, 21, Zagreb, 1995., str. 51-65; ISTA, "Jezik u gramatikama južnih hrvatskih prostora 17. i 18. stoljeća", u: *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 29, Zagreb, 2003., str. 65-86; IVANA VRTIČ, "Sintaktičke funkcije participa u Katančićevu prijevodu *Svetoga pisma*", u: *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 35, Zagreb, 2009., str. 365-382; BARBARA ŠTEBIH GOLUB – BOJANA SCHUBERT, "Participi u tekstovima pisanim kajkavskim književnim jezikom krajem 18. i

području morfologije, transfer latinskih participa u hrvatski jezik te kolebanje između više različitih sintaktičkih konstrukcija prilikom njegova prijevoda, čini ovo pitanje jednako relevantnim i za razvoj sintakse hrvatskoga jezika. Govoreći općenito o istraživanjima povijesne sintakse, Diana Stolac navodi tri pravca istraživanja: 1. analiza sintaktičkih opisa u (povijesnim) gramatikama, 2. analiza sintakse izvornih tekstova, 3. analiza sintaktičkih značajki hrvatskoga jezika, uključujući i hrvatski književni jezik i njegove dijalekte.²

Ovaj rad za istraživanje povijesne sintakse kao predmet analize uzima (prijevodna) rješenja za latinski particip prezenta aktiva u hrvatskom jeziku od sredine 17. do sredine 18. stoljeća, koristeći kao izvore prvenstveno djelo *Testimonium bilabium seu sermones panegyrico-dogmatico-morales pro solemnitatibus Domini Sabaoth* (Venecija, 1755.)³ fra Filipa Lastrića,⁴ ali i djelo *Porta caeli et vita aeterna*

u 19. stoljeću", u: *Fluminensia*, Rijeka, 1/2019., str. 223-251; ŠIMUN NOVAKOVIĆ, "Glagolski prilozi u djelima fra Jeronima Vladića", u: *Hum*, 7, Mostar, 2011., str. 46-66; KRISTINA ŠTRKALJ DESPOT, "Sintaktička funkcija participa u hrvatskom jeziku 15./16. stoljeća", u: *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 33, Zagreb, 2007., str. 413-429; IVANA ETEROVIĆ, "Sintaktičke funkcije participa u hrvatskim protestantskim Artikulima (1562.)", u: *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Zagreb, 2/2016., str. 379-407; VANJA ŠVAČKO, "Napomene o terminu particip", u: *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 17, Zagreb, 1991., str. 279-292; SANDRA POŽAR, "Stupanj popridjevljenosti participa i njegov odraz u leksikografiji: primjer pasivnih preteritnih participa s prefiksom *ne-* iz korpusa Drugoga beramskoga brevijara", u: *Filologija*, 69, Zagreb, 2017., str. 61-82.

² Usp. DIANA STOLAC, "Metodološki problemi u istraživanju sintakse u starim hrvatskim gramatikama", u: *Fluminensia*, Rijeka, 1-2/2004., str. 31-32; B. ŠTEBIH GOLUB – B. SCHUBERT, *nav. dj.*, str. 224.

³ FILIP LASTRIĆ, *Testimonium Bilabium seu sermones panegyrico-dogmatico-morales pro solemnitatibus Domini Sabaoth latine et illyrice elaborati, ad honorem et gloriam atque in obsequium SS. Nominis in quo omne genu flectitur, ex quo omnis salus habetur, per quem omnia facta sunt, quod vocatum est Jesus, a Patre Philippo Ab Ochievja Ordinis Minorum Regularis Observantiae Seraphici P. S. Francisci, ex-Custode et ex-Ministro Provinciali Provinciae Bosnae Argentinae. Venetiis MDCCLV. Typis Dominici Lovisa. Superiorum Permissu*, Venecija, 1755.

⁴ Fra Filip Lastrić rođen je 1700. godine kao Martin Jakovović u selu Očevija kod Vareša. U franjevački novicijat stupio je 1719. godine i uzeo ime Filip, zavjete položio 1720., a zaređen je 1724. godine. U Italiji je završio studije filozofije i teologije te je po povratku u Provinciju položio profesorski ispit.

– *Vrata nebeska i život vični* (Ancona, 1678.) fra Ivana Ančića, uz povijesne gramatike hrvatskog i latinskoga jezika 17., 18. i 19. stoljeća (gramatike Bartola Kašića, fra Lovre Šitovića, fra Tome Babića, fra Stjepana Marijanovića i fra Anđela Kraljevića). Iz navedenih su djela kao uzorci uzeta prva poglavlja svakog od njih: u Lastrićevu djelu prva propovijed s nazivom "TESTIMONIUM I. DE SS. NONINE [sic!] JESU" – "ISTO SVIDOČANSTVO I. SLAVO=BOSANSKI OD PRISVET. IMENA ISSUSOVA", a u Ančićevu djelu prvi dio knjige s nazivom "I. Poglavlje Svarv prisvetoga krixa". Budući da se smatra da je Lastrić prvo napisao propovijedi na hrvatskom jeziku, a zatim ih prevodio na latinski jezik,⁵ odnosno da Lastrić nije prevodio s latinskog na hrvatski jezik, nego s hrvatskog na latinski, u analizi Lastrićeva izraza ne koristi se pojam "prijevod", nego pojam "odraz", koji označava izraz na hrvatskom jeziku ekvivalentan latinskom participu prezenta aktiva.

Navedeni parametri ovog istraživanja (predmet analize i njezini izvori) odabrani su u svrhu donošenja sljedećih zaključaka:

- a) koliko (prijevodna) rješenja za latinski particip prezenta aktiva u hrvatskom jeziku Lastrićeva i Ančićeva djela odgovaraju gramatičkim normama povijesnih gramatika 17., 18. i 19. stoljeća (Bartol Kašić, fra Lovro Šitović, fra Toma Babić, fra Stjepan Marijanović, fra Anđeo Kraljević)
- b) koje su sličnosti i razlike između Lastrićevih i Ančićevih (prijevodnih) rješenja za latinski particip prezenta aktiva, uzimajući u obzir dijakroniju jednoga stoljeća
- c) koje su sličnosti i razlike između Lastrićevih i Ančićevih (prijevodnih) rješenja za latinski particip prezenta aktiva u odnosu na norme hrvatskoga standardnog jezika i suvremenih gramatika latinskog jezika.

Devet godina radio je kao odgojitelj: prvo kao profesor filozofije u Požegi, a zatim kao učitelj đaka i novaka u Kraljevoj Sutjesci. Za kustosa Provincije imenovan je 1735., a dužnost provincijala vršio je od 1741. do 1745. godine. Znanstvenim i književnim radom Lastrić se bavi od povratka iz Rima 1759. pa sve do smrti 1783. godine. Usp. ANDRIJA ZIRDUM, *Filip Lastrić – Očevac 1700 – 1783*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982., str. 57-84.

⁵ Usp. A. ZIRDUM, *nav. dj.*, str. 99.

Predmet analize i njegov značaj

Iako bi se za istraživanje povijesne sintakse kao predmet istraživanja mogla uzeti bilo koja gramatička kategorija, sintaktička konstrukcija ili jezična pojava, ovo istraživanje kao predmet uzima upravo latinski particip prezenta aktiva, odnosno njegove odraze u hrvatski jezik u njegovim različitim fazama razvoja. Pojam "particip" koristi se u različitim značenjima i različitom terminologijom i u hrvatskoj gramatikografskoj tradiciji (npr. Veber: "prislov sadanji aktivni na ć, u višebroju na ći", "prislov prošli aktivni na v, u višebroju na vši",⁶ Matijević: "aktivni particip prezenta", "aktivni particip preterita II", "pasivni particip preterita"⁷), i u lingvističkoj literaturi (npr. Gabrić-Bagarić: "participski oblici", Novaković: "glagolski participi", "sklonjivi glagolski prilozi", "glagolski prilozi u atributnoj ulozi", Štrkalj Despot: "participni oblici"), dok npr. kajkavski gramatičari razlikuju participe kao promjenjive i gerunde kao nepromjenjive vrste riječi.⁸ Vrijedan doprinos proučavanju razvoja participa u hrvatskom jeziku donijeli su radovi koji ih analiziraju u povijesnim tekstovima pojedinih narječja, npr. radovi Šimuna Novakovića za štokavsko narječje te Barbare Štebih Golub i Bojane Schubert za kajkavsko narječje.⁹ Također, ovaj rad oslanja se u velikoj mjeri na rad "Ančičevi prijevodi glagolskih konstrukcija", iz *Zbornika o Ivanu Ančiću* (2011.), ne samo zbog sadržajne kompatibilnosti, nego i velikoga potencijala širenja područja istraživanja i mogućnosti komparativne analize.¹⁰

Prema Damjanoviću, navedeni glagolski oblici, kako god ih zvali, nastali su od staroslavenskih participa, i to glagolski prilog sadašnji od aktivnoga participa prezenta, a glagolski prilog prošli od aktivnog

⁶ Usp. Š. NOVAKOVIĆ, *nav. dj.*, str. 50.

⁷ Usp. B. ŠTEBIH GOLUB – B. SCHUBERT, *nav. dj.*, str. 226.

⁸ Usp. *Isto*, str. 232.

⁹ Usp. Š. NOVAKOVIĆ, *nav. dj.*, str. 46-66; B. ŠTEBIH GOLUB – B. SCHUBERT, *nav. dj.*, str. 223-251.

¹⁰ LUCIANA BOBAN – JOSIP GRUBEŠA, "Ančičevi prijevodi glagolskih konstrukcija", u: PAVAO KNEZOVIĆ (prir.), *Zbornik o Ivanu Ančiću*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2011., str. 283-302.

participa preterita prvog.¹¹ Suvremene hrvatske gramatike, očekivano i potpuno opravdano, ukazujući na sadašnje stanje hrvatskoga jezika i odnoseći se samo na standard hrvatskog jezika, ne dotiču se definicije, funkcije i statusa participa kroz povijest hrvatskog jezika. Pojam za koji se koristi termin "particip" kao gramatička kategorija, pogodan je za istraživanje zbog njegove karakteristike kolebanja između vrsta riječi i funkcija riječi u rečenici, zbog čega je jednako zanimljiv i za morfološka i za sintaktička istraživanja. Osim toga, sam termin "particip" preuzet je iz latinskoga jezika te je na gramatički sustav hrvatskog jezika utjecao ne samo terminološki, nego i strukturom.¹² Od novijih hrvatskih gramatika o participima i njihovu razvoju u hrvatskom jeziku najeksplicitnije govori *Hrvatska gramatika* skupine autora Barić i dr., koja u posljednjemu poglavlju, naslovljenome *Povijesne jezične promjene*, u potpoglavlju *Promjene u morfološkom sustavu*, donosi podjelu na pet participa, govoreći o njihovoj "pridjevskoj fazi", utjecaju latinskoga, grčkog i crkvenoslavenskoga jezika te o njihovoj uporabi u standardu: 1. Pasivni particip prezenta, 2. Aktivni particip prezenta (gl. prilog sadašnji), 3. Aktivni particip preterita I. (gl. prilog prošli), 4. Aktivni particip preterita II. (gl. pridjev radni), 5. Pasivni particip preterita (gl. pridjev trpni). Od njih se pasivni particip prezenta potpuno izgubio, pasivni particip preterita je jedini pravi particip s glagolskim značenjem i pridjevskom sklonidbom, dok su ostali participi doživjeli znatnije promjene, s tendencijom ka okamenjivanju forme, odnosno prijelazu u nesklonjive vrste riječi.¹³ Ostale hrvatske gramatike o participima govore najčešće kao o sinonimima za glagolske priloge i glagolske pridjeve u hrvatskom jeziku (particip perfekta aktivni kao glagolski pridjev radni i particip perfekta pasivni kao glagolski pridjev trpni).¹⁴ Ako se uzme u obzir sinonimnost termina

¹¹ Usp. Š. NOVAKOVIĆ, *nav. dj.*, str. 46-66; STJEPAN DAMJANOVIĆ, *Staroslavenski jezik*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2003.

¹² "Uporaba participa (priloga sadašnjega i prošloga) umjesto zavisne rečenice najtipičniji je i najzastupljeniji sintaktički kalk prema latinskom atributnom participu (Darija Gabrić-Bagarić, 2002:51)". Š. NOVAKOVIĆ, *nav. dj.*, str. 53, bilj. 8.

¹³ Usp. EUGENIJA BARIĆ i dr., *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 633-634; L. BOBAN – J. GRUBEŠA, *nav. dj.*, str. 286-287.

¹⁴ Usp. JOSIP SILIĆ – IVO PRANJKOVIĆ, *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 76-82.

'particip' i termina 'glagolski prilog i(li) pridjev', tada se iz hrvatskih gramatika može znatno više zaključiti o razvoju i odrazu (latinskoga) participa u hrvatskom jeziku, npr. ako se u gramatikama hrvatskog jezika za sintaktičku funkciju glagolskog priloga (tj. participa) ističe (glagolski) predikatni proširak, onda bi se deduktivno moglo pretpostaviti da je dopunjavanje glagola kao najčešća funkcija participa dovela do njegove adverbizacije, tj. da je njegova sklonost prema službi glagolu bila 'na štetu' njegove sklonosti u službi imenici, pa je time i logičan njegov prijelaz iz kategorije pridjeva u kategoriju priloga."¹⁵ Gabrić-Bagarić smatra da je "kraj 15. i početak 16. stoljeća (...) ona završna faza razvoja hrvatskoga glagolskog sustava nakon koje ćemo imati gramatički (morfološki) ustroj vrlo blizak današnjem", a "kao prijelomni trenutak od kojega počinje funkcionirati novi gramatički sustav označavana je sredina 17. stoljeća".¹⁶

Ipak, od svih participa koje navode latinske gramatike kroz stoljeća (često se ne slažući u njihovu broju, statusu i nazivu), za ovo istraživanje uzet je upravo latinski particip prezenta aktiva, jer on kao takav nema jezični pandan u hrvatskom jeziku, čime se onemogućava prijevod "riječ za riječ" te se nužno traži prikladna parafraza koja posljedično utječe na sintaktičku strukturu rečenice prijevoda. Po tome se latinski particip prezenta aktiva razlikuje od latinskoga participa perfekta pasiva, kojemu je u hrvatskom jeziku pandan glagolski pridjev trpni pa za ovu analizu nije bio zanimljiv u istraživačkom kontekstu. Ostali participirajući oblici u latinskom jeziku (npr. particip futura aktiva, gerund, gerundiv, supin) i njihovi odrazi u hrvatskom jeziku mogu biti jednako zanimljivi za istraživanje razvoja sintakse hrvatskoga jezika, ali je u ovom radu zbog tehničkih ograničenja izostavljena njihova analiza.

Izvori i uzorci za analizu

Testimonium bilabium fra Filipa Lastrića je "jedino homiletsko djelo u našoj starijoj književnosti koje je tiskano bilingvalno: na latinskom i hrvatskom jeziku".¹⁷ Zirdum dalje o djelu kaže: "Početkom šeste de-

¹⁵ Usp. L. BOBAN – J. GRUBEŠA, *nav. dj.*, str. 287.

¹⁶ Usp. D. GABRIĆ-BAGARIĆ, *nav. dj.*, str. 135-136.

¹⁷ Usp. A. ZIRDUM, *nav. dj.*, str. 100.

cenije života Lastrić ozbiljno počinje misliti na pisanje i tiskanje djela na hrvatskom jeziku. Razlog za to bila je nestašica propovjedničkih priručnika za svećenike. U to su doba bosanski studenti rjeđe išli na studij u inozemstvo i zato nisu dovoljno poznavali stranih jezika, pa su se teže služili stranom literaturom. Lastrić im je u djelu *Testimonium bilabium* prvo ponudio svoje propovijedi, svečane govore i teološke spekulacije, ali to nije donijelo željena ploda. Oni koji su djelo čitali divili su se Lastrićevoj učenosti i spretnosti u izlaganju, ali su malo iz njega mogli iskoristiti za propovijedi bosanskim katolicima. Lastrić je to i sam vidio, ali političke prilike u Provinciji, kako smo vidjeli, nisu dopuštale da se bilo što ozbiljnije u tom pravcu poduzme."¹⁸ Zatim: "Lastrić je propovijedao od svojih mladenačkih svećeničkih dana ('od mladosti moje, kako tako, apostolskim poslom od propovijadanja budući se služio' T 269). Kad je iz Požege došao u Sutjesku – za učitelja novaka i đaka – postavljen je i za godišnjeg propovjednika. Zato možemo reći da je djelo *Testimonium bilabium* izbor iz njegovih svećanih govora koje je držao po BiH i drugim krajevima Provincije. Pisao ih je i držao uglavnom na hrvatskom jeziku, a po nagovoru prijatelja, pripremajući se za tisak, preveo ih je i na latinski jezik."¹⁹ Međutim, iako je sasvim logično da je Lastrić propovijedi pisao prvo na hrvatskom jeziku, a zatim ih prevodio na latinski, ostaju dvojbe: zašto se u djelu daje prioritet propovijedima na latinskom jeziku time što su navedene prije propovijedi na hrvatskom jeziku i time što se samo u propovijedima na latinskom jeziku navode izvori citata, te napokon – zašto je Lastrić propovijedi uopće prevodio na latinski jezik, ako mu je primarni cilj bio izraditi propovjednički priručnik za svećenike u BiH, o čemu jedan od cenzora djela, fra Jeronim Filipović kaže: "a posebnu vrijednost ima što su propovijedi napisane na ilirskom jeziku",²⁰ te ako je tiskanje dvojezičnog djela uveliko povećalo cijenu tiska, o čemu sam Lastrić "priznaje da je za *Testimonium* bio 'pokaran zaradi dužine'".²¹ Također, zanimljivo je da unatoč svim pohvalama Lastrićeva djela, samo djelo sadržajno nije bilo dobro prihvaćeno od bosanskohercegovačkih franjevac,

¹⁸ Usp. *Isto*, str. 79.

¹⁹ Usp. *Isto*, str. 99.

²⁰ Usp. *Isto*.

²¹ Usp. *Isto*, str. 101.

kojima bi umjesto svećanih, kićenih, pomno dotjeranih i ponekad predugačkih propovijedi sa "suptilnom teološkom problematikom" korisnije bile kraće pouke i jednostavnije tumačenje kršćanskoga nauka, što naravno ne dovodi u pitanje vrijednost djela kao takvog.

Dvojba o tome koji je od navedena dva jezika Lastrićevih propovijedi izvorni, a koji jezik prijevoda, za ovo istraživanje nije potpuno nevažno, ali nije ni presudno. Naime, bez obzira koje je propovijedi kronološki prije napisao, latinski jezik Lastrićevih propovijedi je u svakom slučaju "Lastrićev latinski" koji je u nekoj mjeri svakako pod utjecajem njegova materinskoga, hrvatskog jezika, tako da se interferencija hrvatskog jezika u Lastrićev latinski jezik u ovoj analizi svakako uzima u obzir prilikom definiranja rezultata i zaključaka.

Djelo fra Ivana Ančića, *Porta caeli et vita aeterna – Vrata nebeska i život vični*, tiskano u Anconi 1678. godine,²² pisano je za naobrazbu puka te je sadržajno vrlo slično djelu *Testimonium bilabium* fra Filipa Lastrića. Iako nije pisano dvojezično, nego na hrvatskom jeziku, tekst sadrži mnoštvo citata na latinskom jeziku, od kojih neke autor prevodi doslovno, neke parafrizira, a neke ne prevodeći, jednostavno integrira u hrvatski tekst. Njegovi izvori za citate uglavnom su biblijske knjige i crkveni oci te su uredno i brižno popisani pored svakoga citata, što samome djelu daje vjerodostojnost i vjersku opravdanost te daje uvid u Ančićevu lektiru, kao i moguće utjecaje na njegov izraz (i latinskog i hrvatskog jezika). Analiza Ančićevih prijevoda latinskih sintaktičkih konstrukcija nudi korisne informacije o razvoju hrvatskoga jezika i hrvatskoga gramatičkog sustava.²³ Značajna razlika između latinskoga jezika kod Lastrića i latinskog jezika kod Ančića je u tome što je latinski tekst kod Lastrića njegov izvorni tekst, a kod Ančića je preuzet od drugih autora, i to najčešće kanonskih tekstova.

Osim Lastrićeva i Ančićeva djela, kao izvori za analizu poslužile su i povijesne gramatike latinskog i hrvatskoga jezika. S obzirom na kronologiju tiskanja navedenih djela, kao Ančićevi mogući gramatički

²² IVAN ANČIĆ, *Porta caeli et vita aeterna – Vrata nebeska i život vični*, Ancona, 1678.

²³ Usp. L. BOBAN – J. GRUBEŠA, *nav. dj.*, str. 283-284.

uzori mogu se uzeti u obzir samo djela Bartola Kašića (1604.)²⁴ i Jakova Mikalje (1649.),²⁵ dok su za Lastrićevo djelo relevantne i gramatike bosanskohercegovačkih franjevaca fra Tome Babića (1712., 1745.)²⁶ i fra Lovre Šitovića (1713.).²⁷ Međutim, i gramatike fra Stjepana Marjanovića (1823.)²⁸ i fra Anđela Kraljevića (1863.),²⁹ iako tiskane nakon Lastrićeva djela, u ovom kontekstu mogu biti znakovite, jer su i one odraz jezične tradicije kojoj su pripadali i Lastrić i Ančić.

Prva hrvatska gramatika i jedina hrvatska gramatika koja je uopće mogla biti literatura Ančiću, Kašićeva gramatika iz 1604., o participima govori samo kratko, u potpunosti poimajući participe kroz prizmu gramatičkoga sustava latinskog jezika: "O PARTICIPU I PRILOGU. Budući da se particip i prilog navlastito tiču samih glagola, s pravom se o njima raspravlja odmah iza glagola. Jedno je, naime, ono što gramatičari zovu participom i što podjednako uzima dio od

²⁴ BARTUL KAŠIĆ, *Institutiones linguae Illyricae* (2. kritičko izdanje priredio, preveo i komentirao ZVONKO PANDŽIĆ, uz uvodnu studiju: "Semantika tradicionalne gramatike – The Semantics of Traditional Grammar", str. 14-188), Naklada Tusculum, Zagreb – Mostar, 2005. [1604.]

²⁵ JAKOV MIKALJA, *Blago jezika slovinskoga iliti Slovník ů komu izgovarajuse rijeci slovinske latinski, i dijacki. Thesaurus linguae Illyricae sive Dictionarium Illyricum. In quo verba Illyrica Italicè, & Latinè redduntur.* Laureti, Loreto, 1649.

²⁶ TOMA BABIĆ, *Prima grammaticae institutio pro tyronibus Illyricis accommodata, a p. f. Thoma Babych a Velim. Per Bartolo Occhi Venetiis*, Venecija, 1712.; TOMA BABIĆ, *Prima grammaticae institutio pro tyronibus Illyricis accommodata a p. f. Thoma Babych a Velim. In hac secunda impressione clarior et diffusior.* Apud Josephum Corona, Venetiis, Venecija, 1745.

²⁷ LOVRO ŠITOVIĆ, *Grammatica latino-illyrica. Ex Emmanuelis aliorumque approbatorum libris juventuti Illyricae studiose accommodata a patre f. Laurentio de Gliubuschi, Typis Anton. Bartoli, Venetiis*; pretisak prir. PAVAO KNEZOVIĆ, *Mlade: udruga za istraživanje i proučavanje kulturno-povijesne građe – Ogranak Matice hrvatske Ljubuški – Synopsis*, Zagreb – Sarajevo, 2005. [1713.]

²⁸ STJEPAN MARIJANOVIĆ, *Syntaxis linguae Latinae iuventuti Provinciae Bosnae Argentinae accommodata sudio et opera p. Stephani Marianovich eiusdem Provinciae alumni pro III. classe. Venetiis 1832. Apud Andream filiumque Santini*, Venecija, 1823.

²⁹ ANĐEO KRALJEVIĆ, *Grammatica Latino-Illyrica (sabrado i protomaćio [sic!]) fra Angeo Kraljević za mladež Ercegovačku. U Rimu tiskom skupa razširenja viere MDCCCLXIII*, Rim, 1863.

imena i glagola. [...] O PARTICIPU. Glava I. 1. Particip je dio govora koji skoro uvijek ima i padeže i vremena. 2. Participu se pripisuju: rod, padež, značenje, [broj] i sastavni oblik. 3. Rod je muški, ženski i srednji, samo muški je opet u perfektu, kada završava na čisto –o, nepromjenjiv...".³⁰ Iako to iz njegovih definicija nije očito, u paradigmatu konjugacija i glagolskih oblika navode se tri hrvatska participa: 1. particip prezenta i imperfekta (npr. od glagola htjeti: hotijući, hotijuća i hotijuće), 2. prvi particip perfekta i pluskvamperfekta (hotio ili hotil, hotila, hotilo), 3. drugi particip perfekta i pluskvamperfekta (hotivši, hotivša, hotivše).³¹ Iz navedenoga se može zaključiti da prema Kašiću participi imaju sve karakteristike pridjeva, koje on razlikuje isključivo prema vremenu radnje (istovremenosti ili prijevremenosti) u odnosu na glavni glagol.

Pola stoljeća nakon Ančičeva djela tiskane su gramatike fra Tome Babića i fra Lovre Šitovića. Iako se ne može govoriti o njihovom utjecaju na Ančića, činjenica je da su i Ančić i Babić i Šitović, kao i Lastrić i Marijanović i Kraljević, pripadali istoj jezičnoj tradiciji, zbog čega su vrlo znakovita tumačenja latinskih participa u njihovim gramatikama, a posebno njihove upute za prijevod na hrvatski jezik. Tako Babić i Šitović poznaju četiri oblikom različita latinska participa, a prevode ih: 1. sklonjivim pridjevskim oblikom na –*ci* koji je u nominativu jednak glagolskome prilogu sadašnjem, 2. glagolskim pridjevom trpnim te 3. atributnom rečenicom.³² Gramatika fra Stjepana Marijanovića razlikuje tri participa (prezenta, preterita i futura), pri čemu participom futura smatra i particip futura aktiva i gerundiv: "a). *Praesens quod exit in ans et ens in vernacula chi, cha, che*, formaturque ab omni verborum genere, exceptis *passivis*; ut: *amans, serviens, utens* ljubechi, sluxechi, etc. b). *Praeteritum desinens in tus, sus, xus, quod fit a verbis solum passivis, et deponentibus*; ut: *amatus, ta,*

³⁰ Usp. B. KAŠIĆ, *nav. dj.*, str. 485.

³¹ Usp. *Isto*.

³² Usp. T. BABIĆ, *Prima grammaticae institutio pro tyronibus Illyricis accommodata, a p. f. Thoma Babych a Velim. Per Bartolo Occhi Venetiis, Venecija, 1712.*, str. 43-45; T. BABIĆ, *Prima grammaticae institutio pro tyronibus Illyricis accommodata a p. f. Thoma Babych a Velim. In hac secunda impressione clarior et diffusior. Apud Josephum Corona, Venetiis, Venecija, 1745.*, str. 66-68; L. ŠITOVIĆ, *nav. dj.*, str. 255-258; L. BOBAN – J. GRUBEŠA, *nav. dj.*, str. 285-286.

tum. Ljubljen, a, o. *Amplexus*, a, m. Garlechi (*). c). Futurum quod in *rus*, et *dus* desinit. In *rus* oriuntur ab omni genere verborum, demptis *passivis*, ut: *amaturus*, *serviturus*, *usurus*, Koiche ljubiti, sluxiti, uxivati. -- In *dus* vero a *passivis* et nonnullis deponentibus, quae accusativum habent; ut: *amandus*, *sequendus*, *ulciscendus*, Koise ima ljubiti, etc. adeoque *debitum*, *necessarium*, potius denotant, quam futurum."³³ Iako je gramatika fra Anđela Kraljevića tiskana dva stoljeća nakon Ančićeve djela a stoljeće nakon Lastrićeva djela, zanimljivi su njegovi prijevodi participa na hrvatski: "Participium Praesens Amans, tis, ljubeći, a, e. Participium Futurum Amaturus, a, um, uzljubeći, a, e, koji, koja, koje bude ljubiti, oli, ljubiti će. [...] Participium Praeteritum Amatus, a, um, ljubljen, a, o. Participium futurum Amandus, a, um, imajući, a, e, oli, koji, koja, koje ima biti ljubljen, a, o, ol, ima se ljubiti".³⁴ Ističe se particip futura aktiva kojega Kraljević u hrvatskom jeziku tvori prefiksalsnom tvorbom, prefiksom uz: "Monens, tis, opominjući, a, o. Moniturus, a, um, uzopominjući, a, e", "Legens, tis, štijući, a, e. Lecturus, a, um, uzaštijući, a, e", "Audiens, tis, čujuć, a, e. Auditorus, a, um, uzčujuć, a, e, koji, a, e će čuti".³⁵ "Ako se uzmu u obzir sveukupna rješenja za participe u hrvatskom jeziku koje su nam nudili naši gramatičari, počevši od Kašića, može se zaključiti da su najmanje (ili gotovo nikako) zaživjela Kašićeva rješenja za 'drugi particip perfekta i pluskvamperfekta' kojega on prevodi sklonjivim pridjevskim oblikom koji je jednak glagolskom prilogu prošlom (hotivši, hotivša, hotivše), te Kraljevićevo rješenje za particip futura aktiva tvoren prefiksalsnom tvorbom na sklonjivi pridjevski oblik jednak glagolskome prilogu sadašnjem ('uzopominjući, a, e'). S druge strane, koliko im je bio prihvatljiv sklonjivi pridjevski oblik jednak glagolskome prilogu sadašnjem (pridjevski oblik na -ći) govori i činjenica da su latinske nazive za padeže, stvarajući hrvatsku gramatičku terminologiju, preveli upravo tim oblicima: imenujući, porađajući, dajući, osvađajući/osvadni, zovući, odnosijući/

³³ Usp. S. MARIJANOVIĆ, *nav. dj.*, str. 43.

³⁴ Usp. A. KRALJEVIĆ, *nav. dj.*, str. 59-64; L. BOBAN – J. GRUBEŠA, *nav. dj.*, str. 286.

³⁵ Usp. A. KRALJEVIĆ, *nav. dj.*, str. 68-83; L. BOBAN – J. GRUBEŠA, *nav. dj.*, str. 286.

odnimajući (Babić, 1745: 15; Šitović, 1713: 17; Kraljević, 1863: 4), naravno, s određenim razlikama u grafiji.³⁶

Suvremene gramatike latinskoga jezika definiraju njihov prijevod na sljedeći način: particip prezenta aktiva u nominativu prevodi se najčešće glagolskim priložima, a u nekome kosom padežu prevodi se zavisnom rečenicom, dok se particip perfekta pasiva jednostavno i dosljedno prevodi glagolskim pridjevom trpnim,³⁷ uz napomenu: "Particip (participium) glagolski je pridjev. Ime mu je odatle (participium od partem i capere) što ima udjela u glagolskoj i imenskoj kategoriji, tj. glagolski je oblik, ali se deklinira kao pridjev."³⁸

Stoljeća u kojima su pisali Lastrić i Ančić smatraju se ključnom prekretnicom u razvoju i prilagodbi participa hrvatskom jeziku, s obzirom na to da su se u tom razdoblju participi postupno adverbizirali te poprimili i formu i značenje glagolskih priloga, napuštajući formu pridjeva i sve kategorije koje ta forma u sebi podrazumijeva. Kako jedini izvor informacija o participima u hrvatskome predstandardu, uz povijesne gramatike, daju izvorni (povijesni) tekstovi, kao kredibilni svjedoci jezika svoga vremena, s obzirom na utjecaj latinskog jezika, Lastrićevo i Ančićevo djelo posebno su dragocjeni upravo zbog paralelizma latinskog i hrvatskog teksta.

Odrazi latinskoga participa prezenta aktiva u *Testimonium bilabium*

Odrazi latinskoga participa prezenta aktiva u Lastrićevu djelu promatrani su na uzorku iz djela koji se odnosi na Lastrićevu prvu propovijed s nazivom "TESTIMONIUM I. DE SS. NONINE [sic!] JESU" – "ISTO SVIDOČANSTVO I. SLAVO=BOSANSKI OD PRISVET. IMENA ISSUSOVA". U Lastrićevu latinskom tekstu prve propovijedi evidentirano je ukupno 57 participa prezenta aktiva, od kojih je 37 u nominativu, osam u akuzativu, šest u ablativu (od kojih su četiri dio konstrukcije ablativ apsolutni), četiri u dativu te dva u genitivu.

³⁶ Usp. L. BOBAN – J. GRUBEŠA, *nav. dj.*, str. 286.

³⁷ Usp. VELJKO GORTAN – OTON GORSKI – PAVAO PAUŠ, *Latinska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 98-99.

³⁸ V. GORTAN – O. GORSKI – P. PAUŠ, *nav. dj.*, str. 241-246.

Uzimajući u obzir da je za prijevod na hrvatski jezik najprirodniji i najpogodniji nominativ participa prezenta aktiva, jer se može jednostavno i ekonomično prevesti glagolskim prilogom sadašnjim na -ći, ovalika zastupljenost nominativa (65%) nesumnjivo govori o interferenciji Lastrićeva materinskoga jezika na njegov latinski izraz. U nastavku je dana sintaktička analiza hrvatske rečenice u kojoj se nalaze odrazi latinskoga participa, podijeljena prema padežu u kojem se particip prezenta aktiva nalazi u latinskoj rečenici. U svim navodima latinski participi prezenta aktiva i njegovi odrazi u hrvatskoj rečenici istaknuti su podvlačenjem, a u zagradi je naveden broj stranice Lastrićeva djela na kojoj se izraz nalazi. U kurzivu se nalaze samo izrazi koje je i sam Lastrić naveo u kurzivu, jer ih preuzima od drugih autora.

Odrazi nominativa participa prezenta aktiva

Od ukupno 37 odraza nominativa participa prezenta aktiva u Lastrićevoj hrvatskoj rečenici, bez obzira radi li se o nominativu jednine ili množine, čak njih 19, odnosno više od polovice, izraženi su glagolskim prilogom sadašnjim te su kao takvi dosljedno u funkciji dopune glagolu kao priložna oznaka načina:

1. "testantur nobis primae paginae Sanctae Scripturae indicantes" (1) – "svidočaenam parvi listovi s. pisma skazujuschi" (13)
2. "*Insidiantes quasi aucupes*, inquit S. Vates Jer." (2) – "*insidiantes, zaaside činechi* [veli pror. s. Ier.]" (13)
3. "*laqueos ponentes, & pedicas af capiendos viros*" (2) – "Kakono lovci, zamčice mechiuchi, i Stuppice za poffatati gliude" (13)
4. "nec amplius hostes timentes" (3) – "nitise bojechi vishe nepriataeglia" (14)
5. "Unde, & gloriatur Apost. scribens ad Corinth." (6) – "Zatose slavi Apos. Piishuchi korinth." (17)
6. "*gratias agentes Deo Patri per ipsum*" (6) – "*zaffagliujuchi* Bogu Ocu" (18)
7. "quem expetabant credentes venturum" (6) – "koga čekahu virujuchi dachie dochi" (18)
8. "ita testatur idem S. Joan. dicens" (7) – "takonam svidoči isti S. Ivan, piishuchi" (18)

9. "*ac timens Deum*" (7) – "i Bogabojech" (19)
10. "Unde hostis infernalis invidens mansuetudini ejus, & bonitati" (7) – "shta radi nepriategl pakleni, nenavidechi kroččinu gnigov-u i dobrotu" (19)
11. "nec ferri potens a domesticis" (7) – "i nemoguchiga čeglad tarpiti u kuchi" (19)
12. "sic dicens" (8) – "molechi ovako i govorechi" (19)
13. "de corporalibus nihil aliud habens" (8) – "od tillesnoga oruxia nishta neimajuchi" (20)
14. "*Dominus conterens bella*" (8) – "gospodin satrajuchi voiske" (20)
15. "id percutientes invocarent nomen" (9) – "buubajuchi onim Bubgnem, zaziivaju ime" (21)
16. "dicens de fidelibus servis suis" (9) – "Govorechi od sviu virni sluuga svoi" (21)
17. "advertens enim faciem" (11) – "odvrachiajuchi od vas obraz svoj" (23)
18. "*cum sprevisent me contemnentes*" (11) – "*buduchime* pogardili poruxujuchi" (23)
19. "*blasphemaverunt... contemnentes*" (11) – "psovalisu pogargiujuchi" (24)

Od ukupno 37 odraza nominativa participa prezenta aktiva u Lastričevoj hrvatskoj rečenici, bez obzira radi li se o nominativu jednine ili množine, njih osam, odnosno oko 22%, izraženi su glagolskim prilogom prošlim, te su kao takvi dosljedno u funkciji dopune glagolu:

1. "ut accurens ad illam" (1) – "da uttekavshi kgnoj" (12)
2. "prophético Spiritu prospiciens infelicitatem multorum" (2) – "duhom proroč. prividivshi mloghie nesrichiu"
3. "Ecce retrospectivos" (3) – "evo obazrivshise natrag" (14)
4. "quia laeto animo persistens" (7) – "zashto ostavshi Iob dobrovo-glan" (19)
5. "mittens cohortem unam" (7) – "poslavshi dakle jednu čettu" (19)
6. "verbum ei non potentes proferre" (7) – "neprogovrivshi jednae riči" (19)
7. "circumducens" (8) – "okruxivshi" (20)

8. "volens dicere" (9) – "kako rekavshi" (21)

Zatim, u tri slučaja na mjestu latinskoga participa nalazi se glagol u funkciji predikata:

1. "Ita pessimo N. ut olens graviter" (7) – "tako gliutom N. i opakom ranom da se uzvogna veoma" (19)
2. "ad omnia proferens" (7) – "svebomu u usti biau ovaе riči" (19)
3. "et tu advertens faciem ab illo respondes" (11) – "A Ti odvrachiash obraz govorechimu" (23).

Posljednji je primjer zanimljiv, jer je u njemu latinski particip zamijenjen glagolom u funkciji predikata, a latinski predikat glagolskim prilogom sadašnjim (suprotno od očekivanoga).

Od ostalih odraza latinskoga nominativa participa prezenta aktiva u hrvatskoj rečenici nalazi se po jedan primjer za sljedeća rješenja:

1. nezavisna sastavna rečenica: "ut dicere sint ausi: (...) & petentes carnes improperabant ei, quod sibi melius erat in Aegypto" (3) – "pačče smiddoshe josh govoriti: (...) i smiddoshe prikoriti Boga daimje bogle bilo u Egiptu, i mesa od gnega iskati" (14)
2. opisni pridjev, kao atribut skrivenom subjektu: "ut mox diximus, tamen audita increpatione concionatorum, vere poenitentes, currunt ad confessarium" (5) – "kako rekosmo, nishtanemagne čuvshi ponukovanje od Pripovidalaca: i karanje, pravo skrusheni tarče udigl K' Ispovidniku" (17)
3. imenica u partitivnom genitivu: "Et forte non inveniuntur veri poenitentes in Christianismo" (5) – "I ovakiese pravi pokornika naodi, premda ritko, u krstijanstvu" (17)
4. zavisna atributna rečenica: "*Dominus* conterens terra" (7) – "Gospodin, koi sattira voiske" (19).
5. glagolski pridjev trpni, kao atribut izravnom objektu: "tunc utique adimplebit ille absque dubio, quod promisit per Prophetam dicens" (11) – "Tadachie on doisto ispuniti obečanje svoje, rečeno po Pcoroku" (24).

Osim navedenih primjera nalaze se i dva slučaja izostavljanja participa u hrvatskoj rečenici, što zbog sličnoga značenja predikata i participa u latinskoj rečenici ne šteti sadržaju i značenju izraza hrvatskog teksta:

1. "saepe quoque blasphematis me contemnentes" (11) – "i psujete jošter mnogo puta" (23)
2. "immo uxorem id facientem, pie in sua persistens mansuetudine, corripuit" (7) – "nego još svoju xenu, to činaechiu pokkara" (17).

Što se tiče funkcija u rečenici, dopuna glagolu (predikatu) odrazi su participa izraženi glagolskim prilogom sadašnjim (ukupno 19), glagolskim prilogom prošlim (ukupno osam) te imenica u partitivnom genitivu (ukupno jedan), a dopuna imenskoj riječi su izrazi s opisnim pridjevom (ukupno jedan), zavisnom atributnom rečenicom (ukupno jedan) te glagolskim pridjevom trpnim (ukupno jedan), iz čega se može zaključiti da su u slučaju nominativa participa odrazi u hrvatskoj rečenici uvjerljivo na strani dopune glagolu (predikatu).

Odrazi akuzativa participa prezenta aktiva

Od ukupno osam odraza akuzativa participa prezenta aktiva u Lastrićevoj hrvatskoj rečenici, bez obzira radi li se o akuzativu jednine ili množine, tri su izražena sklonjivim pridjevskim oblikom na *-ći* koji je u nominativu jednak glagolskome prilogu sadašnjem, s atributnom funkcijom:

1. "quia mutant linguam maledicam, & blasphemam; in benedicam: Mendacem, & pejerantem; in veracem" (5) – "Zashto prominae jezik proklinajuuchi, i psujuuchi, u blagosivgliajuuchi: prominae laxuuchi, i krivose Kunuuchi, u istinugovoruuchi" (17)
2. "immo uxorem id facientem, (...) pie in sua persistens mansuetudine, corripuit" (7) – "nego još svoju xenu, to činaechiu pokkara" (19)
3. "*In nomine tuo spernemus insurgentes in nos*" (8) – "u ime tvoje poraazichemo i pogarditi navagliuuche na nas" (20).

Od ostalih odraza latinskog akuzativa participa prezenta aktiva u hrvatskoj rečenici nalazi se po jedan primjer za sljedeća rješenja:

1. opisni pridjev u funkciji atributa: "quantum poni in evidens intoxicationis periculum" (1) – "kollico u oçitu poghibio od otrova metnutise" (12)

2. zavisna namjerna rečenica: "Audio nihilominus eumdem Davi-
dem alibi exultanter clamantem" (2) – "Csujem nishtanemagne
istoga Davida na drugom mistu, da vapiæ snikim veseglem" (13)
3. glagol u funkciji predikata: "*omne declamentum in se habentem*"
(3) – "*Svako naslagenje u Sebi imadiashe*" (14)
4. glagolski prilog sadašnji (nesklonjivo): "*Vidi Satanam sicut fulgur
de Caelo cadentem*" (9) – "*vidiosam sottonu kako mugniu sneba
uppadajuch, illiti bixechi*" (21)

Osim navedenih primjera nalazi se i jedan slučaj izostavljanja parti-
cipa u hrvatskoj rečenici:

– "Inhonestam, in modestam: Murmurantem, in laudantem: Mu-
tant consuetudinem inebriandi, in sobrietatem: Fornicandi, in
abstinentiam, & castitatem: Verbo dicam: Mutant vitam malam,
in bonam" (5) – "prominae nepostenja u postidnost: bludnost, u
çistochiu; pianstvo u czrizmenost: i da sve rečemo zajedno, promi-
nae zao xivot u dobar, i zlae obiçaje u dobrae" (17).

Što se tiče funkcija u rečenici, dopuna glagolu (predikatu) odrazi su
participa izraženi zavisnom namjernom rečenicom (ukupno jedan)
te glagolskim prilogom sadašnjim (ukupno jedan), a dopuna imen-
skoj riječi izrazi su s opisnim pridjevom (ukupno jedan), sklonjivim
pridjevskim oblikom na -*çi* koji je u nominativu jednak glagolskome
prilogu sadašnjem (ukupno tri), iz čega se može zaključiti da su u
slučaju akuzativa participa odrazi u hrvatskoj rečenici češće dopuna
imenskoj riječi.

Odrazi ablativa participa prezenta aktiva

Od ukupno šest odraza ablativa participa prezenta aktiva u Lastriče-
voj hrvatskoj rečenici, četiri participa u ablativu dio su konstrukcije
ablativ apsolutni, koji su, u skladu s normom i povijesnih i suvreme-
nih gramatika, u Lastričevoj hrvatskoj rečenici izrečeni prijedložnim
izrazom:

1. "cogereturque vita durante habitare in uno deserto" (1) – "i ussillo-
van pribivati, uz vas svoi xivot, u jednoj pustigni" (12)
2. "adjuvante eodem Sanctissimo nomine Jesu" (1) – "s' pomochiu
istoga imena Issusova" (13)

3. "commoraturus tota mortali vita durante" (2) – "da stoji na gñem priko svega xivota ovog umerloga" (13)
4. "Quo enim tympano sonante daemones ejiciuntur" (9) – "na koga-bo Talambasa zvuk izgonese Diavli, i tirraju" (21).

Od preostala dva participa u ablativu, jedan je iskazan zavisnom atributnom rečenicom:

- "Et per S. Vatem Davidem, de quovis, debite nomen suum invo-cante, canit" (10-11) – "Takoger piva po Pror. s. Daudu, od svako-ga koi spodobno slavno ime gnezovo uzzazijva" (22),

a drugi sklonjivim pridjevskim oblikom na *-ći* koji je u nominativu jednak glagolskome prilogu sadašnjem, kojega hrvatski standard ne poznaje:

- "Si vos advertitis faciem a servis, & filiis, tales, imo multo minores injurias vobis facientibus, dicendo illis, quod non cognoscant vos pro Patribus, aut Dominis: an idem non faciet vobis Dominus?" (11) – "Ako dakle vi od sluga i sinova takie, paće josh magnae sramote vam ćineechie, obraz odvrachiate, govorechi davas ne-poznaju za Gospodare, i za Očze; jeda neima obraza odvrachiatu Isus, joch svechim razlogom odvas?" (24).

Što se tiče funkcija u rečenici, dopuna glagolu (predikatu) odrazi su participa izraženi prijedložnim izrazom kao priložne oznake (ukupno četiri), a dopuna imenskoj riječi izrazi su sa sklonjivim pridjevskim oblikom na *-ći* koji je u nominativu jednak glagolskome prilogu sadašnjem (ukupno jedan) te zavisnom atributnom rečenicom (ukupno jedan), iz čega se može zaključiti da su u slučaju ablativa participa odrazi u hrvatskoj rečenici češće dopuna predikatu.

Odrazi dativa participa prezenta aktiva

Od ukupno četiri odraza dativa participa prezenta aktiva u Lastricevoj hrvatskoj rečenici, bez obzira radi li se o dativu jednine ili množine, dva su izražena sklonjivim pridjevskim oblikom na *-ći* koji je u nominativu jednak glagolskome prilogu sadašnjem:

1. "quando petenti eleemosynam dixit" (6) – "kadano prossaechiemu lemozinu, rećće" (17)

2. "Nomen Jesu invocare aliquibus non prodest, quia premittitur protectio cognoscentibus." (10, uz tekst) – "Ime Issusovo Kadkad nie Korisno zazivajuchim. zashtose pomoch obechiaje, pozznazujuchim gnega" (22),

te dva zavisnom atributnom rečenicom:

1. "taliter enim invocantibus idem nomen fuit semper turris, & arma fortissima" (6) – "Zashto onim koiga tako zazivaju, bilo je vazda ovo ime prisv. Kula pritvarda" (18)
2. "Ipse promisit adjutoria se invocantibus, non qualitercumque nominando" (11) – "Obechia on pomoch onim, koiga uzzazivaju, istinaje, ali neimenujuchiga isto kakogodi nespodobno" (24).

Što se tiče funkcija u rečenici, svi odrazi dativa participa isključivo su dopuna imenskoj riječi izraženi zavisnom atributnom rečenicom (ukupno dva) te sklonjivim pridjevskim oblikom na *-ći* koji je u nominativu jednak glagolskome prilogu sadašnjem (ukupno dva).

Odrazi genitiva participa prezenta aktiva

Od dva odraza genitiva participa prezenta aktiva u Lastričevoj hrvatskoj rečenici, oba u jednini, jedan je izražen sklonjivim pridjevskim oblikom na *-ći* koji je u nominativu jednak glagolskome prilogu sadašnjem:

- "ejusdem Apost. Dicentis" (6) – "po ponukovanju istog Apos. govoreechiega" (17),

a drugi zavisnom vremenskom rečenicom:

- "adhuc jacentis in praesepio Bethlehemitico" (9) – "dok josh lexashe u Jasla shtalice Betlemske" (20).

Što se tiče funkcija u rečenici, dopuna glagolu (predikatu) odrazi su participa izraženi zavisnom vremenskom rečenicom (ukupno jedan), a dopuna imenskoj riječi izrazi su sa sklonjivim pridjevskim oblikom na *-ći* koji je u nominativu jednak glagolskome prilogu sadašnjem (ukupno jedan), iz čega se može zaključiti da su u slučaju genitiva participa odrazi u hrvatskoj rečenici podjednako i na strani dopune glagola (predikata) i na strani dopune imenskoj riječi.

Odrazi latinskih participa u Lastrićevoj hrvatskoj rečenici u odnosu na gramatičke norme

Što se tiče norme povijesnih gramatika Lastrićeva vremena (Kašić, Babić, Šitović, Marijanović, Kraljević), Lastrićevi odrazi participa prezenta s njima su usklađeni kada su izraženi:

- sklonjivim pridjevskim oblikom na *-ći* koji je u nominativu jednak glagolskome prilogu sadašnjem, pri čemu takvih rješenja kod Lastrića ima ukupno 26 (nominativ 19, akuzativ tri, ablativ jedan, dativ dva, genitiv jedan)
- zavisnom rečenicom, pri čemu takvih rješenja ima ukupno šest (nominativ jedan, akuzativ jedan, ablativ jedan, dativ dva, genitiv jedan).

Rješenjima koja su usklađena s normom povijesnih gramatika može se pribrojiti i prevođenje participa koji je dio konstrukcije ablativa apsolutnoga prijedložnim izrazom, kojih ima ukupno četiri.

Od rješenja koja najviše odstupaju od norme povijesnih gramatika Lastrićeva vremena mogu se istaknuti odrazi participa prezenta aktiva koji su izraženi glagolskim prilogom prošlim (ukupno osam) te glagolskim pridjevom trpnim (ukupno jedan), pri čemu su svi navedeni za nominativ participa.

Također, zanimljiv je primjer gdje Lastrić u slučaju participa u akuzativu odstupa od gramatičke norme povijesnih gramatika vezane za sklonjivi pridjevski oblik na *-ći* te ga u hrvatsku rečenicu "prenosi" glagolskim prilogom sadašnjim (nesklonjivo), iako je gramatička uputa da se koristi sklonjivi oblik u padežu participa.

Od suvremenih gramatičkih normi Lastrić odstupa u slučaju:

- sklonjivih pridjevskih oblika na *-ći* koji je u nominativu jednak glagolskome prilogu sadašnjem (ukupno sedam, iako se za 19 oblika ne može ustvrditi jesu li glagolski prilozi sadašnji (nesklonjivi) ili nominativi sklonjivoga pridjevskog oblika na *-ći* muškog roda)
- glagolskim prilogom prošlim (ukupno osam) te glagolskim pridjevom trpnim (ukupno jedan).

Ostala rješenja, koja se odnose na odraze participa izražene glagolom u funkciji predikata, pridjevima, imenicama, nezavisnim

rečenicama, pa čak i izostavljanjima participa, mogu se opravdati "pjesničkom slobodom" te stilskim obilježjima teksta.

Odrazi latinskih participa u Lastrićevoj hrvatskoj rečenici u odnosu na Ančičeve prijevode

U prvom poglavlju Ančičeva djela, s nazivom "I. Poglavlje Svarv pri-svetoga krixu", nalazi se 130 latinskih citata među kojima su latinski participi, koje Ančić na hrvatski jezik prevodi različito: 38 zavisnim rečenicama, od kojih je 30 zavisnih atributnih rečenica (23%), a osam ostalih (neatributnih) zavisnih rečenica (6%), 30 pridjevom (23%), 26 glagolskim prilogom (20%), 24 glagolom (18%), 10 imenicama (7%), jedan opisnim (neglagolskim) prilogom (0,7%), jedan prijedložnim izrazom (0,7%).³⁹

Isto kao i kod Lastrića, i kod Ančića nalaze se prijevodi participa sklonjivim pridjevskim oblikom na -ći, npr. "čovika priodechega", "pisca barzo pisuchega", "duh sveti nadisuchi", "uzimauchemu", "čekauchim vrimena", "čineche grie", "čineche pokoru".⁴⁰

"Uzimajući u obzir funkcije navedenih prijevodnih rješenja u rečenicama, to znači da je 63 prijevoda (48%) u funkciji dopune imenici (30 sročnih atributa, tri nesročna atributa i 30 atributnih rečenica), 41 prijevod (31%) je u funkciji dopune glagolu (26 glagolskih priloga, jedna priložna oznaka izražena prilogom, jedna priložna oznaka izražena prijedložnim izrazom, pet objekata, četiri zavisne objektne rečenice, dvije zavisne namjerne rečenice, jedna zavisna posljedična rečenica i jedna zavisna vremenska rečenica), jedan prijevod (0,7%) u funkciji subjekta, te 25 prijevoda (19%) u funkciji predikata (jedan imenski predikat i 24 glagolska). Pokazano stanje očituje u prvome redu tada još uvijek živu 'neodlučnost' participa kao dopune glagolu ili imenici, čak s tendencijom dopune imenici: 48% naspram 31%."⁴¹

Kod Lastrića, od ukupno 57 evidentiranih latinskih participa prezenta aktiva u analiziranom uzorku iz djela, što se tiče morfoloških oblika, kao njegovi odrazi nalazi se 20 glagolskih priloga sadašnjih

³⁹ Usp. L. BOBAN – J. GRUBEŠA, *nav. dj.*, str. 290.

⁴⁰ Usp. *Isto*, str. 288.

⁴¹ Usp. *Isto*, str. 290.

(35%), sedam sklonjivih oblika na *-ći* u kosim padežima (12%), osam glagolskih priloga prošlih (14%), šest zavisnih rečenica (10%), četiri glagola u funkciji predikata (7%), dva pridjeva (4%), jedna imenica (2%), jedna nezavisna rečenica (2%), jedan glagolski pridjev trpni (2%), četiri prijedložna izraza, koja su dosljedno povezana s konstrukcijom ablativ apsolutni (7%) te tri slučaja izostavljanja (5%). Pri tome valja napomenuti da se ne može utvrditi jesu li odrazi prepoznati kao glagolski prilog sadašnji, ustvari sklonjivi oblici na *-ći* u nominativu jednine ili množine muškog roda, jer im je isti oblik. Ako se uzme u obzir da su svi glagolski prilozi sadašnji ustvari sklonjivi oblici na *-ći* u nominativu, onda je s oblicima u kosim padežima sklonjivih oblika na *-ći* čak 27, što čini 47%, odnosno gotovo polovicu od Lastrićevih rješenja na latinski particip prezenta aktiva. S druge strane, ako taj dvojbeni oblik na *-ći* smatramo glagolskim prilogom sadašnjim i ako ih zbrojimo s primjerima glagolskih priloga prošlih, onda je odraza latinskoga participa glagolskim priložima ukupno 28, što čini 49% svih odraza, odnosno praktično njihovu polovicu.

Što se tiče sintaktičke funkcije odraza latinskoga participa prezenta aktiva u hrvatskoj rečenici, kod Lastrića je njihov udio sljedeći:

- kao dopuna glagolu nalazi se ukupno 35 sintaktičkih rješenja (oko 62%), od kojih se na nominativ participa odnosi njih 28 (19 glagolskih priloga sadašnjih, osam glagolskih priloga prošlih i jedna imenica u partitivnom genitivu), na akuzativ dva (jedna zavisna namjerna rečenica i jedan glagolski prilog sadašnji), na ablativ četiri (prijedložni izraz kao priložne oznake, kao prijevod konstrukcije ablativ apsolutni), na genitiv jedno (zavisna vremenska rečenica), a za dativ nije evidentirano niti jedno sintaktičko rješenje kao dopuna glagolu
- kao dopuna imenici nalazi se ukupno 14 sintaktičkih rješenja (oko 24%), od kojih se na nominativ odnosi njih ukupno tri (opisni pridjev, zavisna atributna rečenica i glagolski pridjev trpni), na akuzativ četiri (opisni pridjev te tri sklonjiva pridjevska oblika na *-ći*), na ablativ dva (sklonjivi pridjevski oblik na *-ći* i zavisna atributna rečenica), na dativ četiri (dvije zavisne atributne rečenice i dva sklonjiva pridjevska oblika na *-ći*) te na genitiv jedan (sklonjivi pridjevski oblik na *-ći*).

Osim navedenih sintaktičkih rješenja koja se mogu svrstati u kategorije dopune glagolu ili imenskoj riječi, kao preostali odrazi u Lastrićevoj rečenici (oko 14%) nalaze se i četiri primjera glagola u funkciji predikata (tri za nominativ participa, jedan za akuzativ participa), jedna nezavisna rečenica (za nominativ participa) te tri izostavljanja participa (dva za nominativ, jedna za akuzativ).

U usporedbi s Ančićem, kod kojeg je 48% prijevodnih rješenja u funkciji dopune imenici, a 31% kao dopuna glagolu, primjećuje se znatna razlika, gdje se kod Lastrića nalazi čak dvostruko više rješenja u funkciji dopune glagolu (62% naspram 31%) te čak preko tri puta manje sintaktičkih rješenja u funkciji dopune imenskoj riječi (14% naspram 48%).

Ako se uzme u obzir gramatička norma suvremenih gramatika latinskog i hrvatskoga jezika, može se zaključiti da o padežu u kojem se nalazi latinski particip prezenta aktiva ovisi hoće li prijevodno rješenje u hrvatskom jeziku biti u funkciji dopune subjektu ili predikatu: ako je u nominativu, bit će preveden glagolskim prilogom i kao takav dopuna glagolu, a ako je u bilo kojem kosom padežu, bit će preveden zavisnom rečenicom, kao dopuna imenskoj riječi. U tome se može i pronaći objašnjenje ovolikoj razlici između Lastrićevih i Ančićevih sintaktičkih rješenja za latinski particip prezenta aktiva. Naime, s obzirom na to da je latinski jezik u Lastrićevu djelu "Lastrićev latinski", a da je latinski jezik u Ančićevu djelu "latinski drugih autora", nije zanemariva visoka zastupljenost nominativa latinskoga participa kod Lastrića u odnosu na druge padeže, koja s jedne strane nesumnjivo ukazuje na interferenciju njegova materinskog jezika, a s druge strane uzrokuje transfer nominativa latinskog participa u hrvatski glagolski prilog, koji je kao takav dopuna predikatu. S druge strane, Ančić je preuzimajući latinske citate drugih autora, pri čemu je isključena bilo kakva interferencija njegova materinskoga jezika i s njom prateća favorizacija nominativa participa, kose padeže latinskog participa prevodio najčešće (atributnom) zavisnom rečenicom, koja je kao takva u funkciji dopune imenskoj riječi.

Ovaj nalaz ide u prilog teoriji o adverbizaciji hrvatskih participa, što se vidi i iz još jednoga zanimljivog nalaza: prilikom transfera nominativa latinskog participa, Lastrić koristi više oblika s glagolskim prilogom prošlim (osam), nego sklonjivih oblika na -ći u kosim

padežima (sedam), što može biti simboličan znak da je Lastriću važnije da taj izraz adverbizira, čak zanemarujući normu da je radnja participa prezenta aktiva istovremena s radnjom predikata te radije birajući "nesklad istovremenosti" umjesto sklonjivosti oblika na *-ći*. To se može shvatiti na način da Lastić radije bira glagolski prilog, pa makar bio prošli umjesto sadašnjega, nego pridjevski oblik na *-ći*, koji je sve manje prirodan u hrvatskom jeziku njegova vremena.

Zaključak

Na temelju analize provedene na navedenom uzorku Lastrićeva djela te usporedbe s Ančičevim izrazom, a s obzirom na (prijevodna) rješenja za latinski particip prezenta aktiva, može se donijeti nekoliko skupina zaključaka.

Prva skupina zaključaka odnosi se na usporedbu (prijevodnih) rješenja za latinski particip prezenta aktiva u hrvatskom jeziku Lastrićeva i Ančičeva djela s gramatičkom normom povijesnih gramatika 17., 18. i 19. stoljeća (Bartol Kašić, fra Lovro Šitović, fra Toma Babić, fra Stjepan Marijanović, fra Anđeo Kraljević), a odnosi se na sljedeće nalaze:

- ni Lastić ni Ančić nisu u potpunosti usklađeni s normom povijesnih gramatika tiskanih prije i poslije njihovih djela
- Lastić i Ančić usklađeni su s normom povijesnih gramatika kada koriste sklonjivi pridjevski oblik na *-ći*, koji je i kod jednog i kod drugog evidentiran u svim kosim padežima
- Lastić i Ančić su usklađeni s normom povijesnih gramatika kada koriste zavisne rečenice kao prijevod ili odraz latinskoga participa prezenta aktiva u kosim padežima
- Lastić i Ančić nisu usklađeni s normom povijesnih gramatika kada koriste glagolski prilog prošli i glagolski pridjev trpni za prijevod ili odraz latinskog participa prezenta aktiva u hrvatskom jeziku
- Lastić i Ančić nisu usklađeni s normom povijesnih gramatika kada ne koriste sklonjive pridjevske oblike na *-vši*, iako rabe glagolski prilog prošli (nesklonjivi oblik) kao prijevod ili odraz latinskog participa prezenta aktiva u hrvatskom izrazu.

Druga skupina zaključaka odnosi se na sličnosti i razlike Lastrićeva i Ančićeva djela po pitanju (prijevodnih) rješenja za latinski particip prezenta aktiva u hrvatskom jeziku, uzimajući u obzir da je između tiskanja njihovih djela vremenska razlika jedno stoljeće:

- na morfološkoj razini, Lastrić kao odraze participa prezenta aktiva koristi najviše glagolski prilog sadašnji (ukupno 20), glagolski prilog prošli (ukupno osam) te sklonjivi pridjevski oblik na *-ći* (ukupno sedam), što znači da prilozi ukupno čine gotovo polovicu svih odraza latinskog participa u analiziranom uzorku, dok su kod Ančića najzastupljeniji atributi (30 sročnih i tri nesročna) te zavisne atributne rečenice (ukupno 30), što također čini gotovo polovicu (48%) svih njegovih prijevoda u analiziranom uzorku
- na sintaktičkoj razini, većina Lastrićevih odraza je u funkciji dopune glagolu (62%) kroz glagolske priloge sadašnje i prošle, pridložne izraze te zavisne neatributne rečenice, za razliku od Ančića kod kojega prevladavaju upravo atributne rečenice, pridjevi kao sročni atributi te imenice kao nesročni atributi
- i kod Lastrića i kod Ančića sintaktička funkcija prijevoda ili odraza latinskoga participa uvjetovana je odabranim morfoloških oblikom
- odabrani morfološki oblici kod Ančića uvjetovani su dvjema činjenicama: nastojanje Ančića da latinske citate prevede što doslovnije i vjernije, zbog autoriteta kanonskih knjiga i crkvenih otaca kao izvora te sredina 17. stoljeća kao vrijeme u kojem su okovi latinskoga gramatičkog sustava sigurno jače uvjetovali izraze na predstandardnom hrvatskom jeziku, nego što će to biti slučaj kroz naredna stoljeća
- odabrani morfološki oblici kod Lastrića uvjetovani su sljedećim činjenicama: 1. Lastrić nije prevodio latinski tekst na hrvatski jezik, nego je autor i jednog i drugog teksta, zbog čega nije imao teret vjernog prenošenja tuđih riječi, 2. Lastrićev latinski jezik je pod interferencijom hrvatskog jezika te je u skladu s tim (manje ili više svjesno) birao onaj padež latinskog participa (nominativ) koji se može najprirodnije, najekonomičnije i najprikladnije odraziti u hrvatskom jeziku (i to glagolskim prilogom sadašnjim) te 3. veća sloboda od okova gramatičkog sustava latinskog jezika, koji

su svakim sljedećim stoljećem sve više popuštali i oslobađali jezik u njegovu razvoju

- iako to nije bio predmet analize ovoga rada, primijećeno je da su i Lastrić i Ančić koristili sklonjive oblike na *-ći* i u izrazima hrvatskog jezika koji nisu (prijevodno) povezani s latinskim participom prezenta aktiva
- u slučaju prijevoda ili odraza latinskog participa prezenta aktiva, kod kojeg je u hrvatskom jeziku nemoguć prijevod "riječ za riječ" kojim bi se istovremeno zadržala i ista sintaktička funkcija kao u latinskom jeziku, Lastrić i Ančić postupaju na dva različita načina: Ančićevo nastojanje za što vjernijim prijevodom latinskih citata crkvenih otaca podudarno je s njegovim prijevodnim rješenjima gdje ne prevodi "riječ za riječ", nego particip parafrazira cijelom zavisnom rečenicom, ali pri tom prevedeni izraz zadržava istu sintaktičku ulogu kao u latinskom jeziku (atributnu funkciju, odnosno funkciju dopune imenskoj riječi), dok Lastrić teži tome da particip prevede jednom riječju, bez obzira što će time promijeniti i morfološku kategoriju riječi (iz pridjeva u prilog) i njezinu sintaktičku funkciju (iz dopune imenskoj riječi u dopunu glagolu).

Treća skupina zaključaka odnosi se na usporedbu (prijevodnih) rješenja za latinski particip prezenta aktiva u hrvatskom jeziku Lastrićeve i Ančićeve djela s gramatičkom normom suvremenih gramatika latinskog i hrvatskoga jezika (Gortan – Gorski – Pauš, Silić – Pranjeković, Barić i dr.), a odnosi se na sljedeće nalaze:

- ni Lastrić ni Ančić nisu u potpunosti usklađeni s normom suvremenih gramatika, što je očigledno i očekivano
- Lastrić i Ančić usklađeni su s normom suvremenih gramatika kada koriste glagolski prilog sadašnji kao prijevod ili odraz latinskog participa prezenta aktiva
- Lastrić i Ančić usklađeni su s normom suvremenih gramatika kada koriste zavisne rečenice kao prijevod ili odraz latinskog participa prezenta aktiva u kosim padežima
- Lastrić i Ančić nisu usklađeni s normom suvremenih gramatika kada koriste glagolski prilog prošli i glagolski pridjev trpni za prijevod ili odraz latinskog participa prezenta aktiva u hrvatskom jeziku

- Lastrić i Ančić usklađeni su s normom suvremenih gramatika kada ne koriste sklonjive pridjevske oblike na -vši, iako koriste glagolski prilog prošli (nesklonjivi oblik) kao prijevod ili odraz latinskog participa prezenta aktiva u hrvatskom izrazu, unatoč tome što povijesne gramatike njihova vremena predviđaju takav oblik.

Uzimajući u obzir sve navedeno, i Lastrićev i Ančićev izraz, može se uočiti da se u njihovim djelima ne pronalaze neki oblici koji su normirani povijesnim gramatikama njihova vremena (npr. sklonjivi pridjev na -vši), što je uzrokovano s jedne strane tromosti kao jedne od ključnih karakteristika gramatičkih sustava i gramatikografije, a s druge strane ovisnosti povijesnih gramatika o modelu latinskoga gramatičkog sustava, što je u predstandardnoj fazi razvoja hrvatskog jezika svakako očekivano.

Kao opći zaključak može se navesti da favorizacija upravo nominativa latinskoga participa prezenta aktiva ukazuje na jaku interferenciju Lastrićeva materinskog jezika na njegov latinski izraz, što znači da je sredinom 18. stoljeća adverbizacija onog što nazivamo staroslavenkim participom već bila poodmakla i zaživjela u jezičnoj praksi, jer se od svih padeža latinskog participa prezenta aktiva samo nominativ može prevesti glagolskim prilogom sadašnjim, sa sintaktičkom funkcijom dopune predikatu.

Lastrićevo djelo *Testimonium bilabium*, u kontekstu ovog istraživanja, a u skladu sa svojim nazivom, zaista je *svjedočanstvo*, ne samo vremena i vjere, nego i jezika u jednoj njegovoj vremenskoj i prostornoj točki te je kao takvo neiscrpan i vrijedan izvor za istraživanja razvoja i morfologije i sintakse hrvatskoga jezika, posebno s obzirom na paralelizam s latinskim jezikom koji je na razvoj hrvatskog jezika imao ogroman utjecaj.